

مصالح فردی واجتماعی

مصالحی که در تشریح قوانین اسلام منظور شده است (۱)

از این رو احکام و دستورات دین نیز به پیروی از اصول مسلم طبیعی بر مصلحت محض یا مفسده محض پایه گذاری نشده است بلکه هر امری که انجام آن خواسته شده است، خیر و مصلحت در آن بیشتر بوده و آنچه نهی شده است جانب شر و فساد آن غلبه داشته است. مصالحی که منظور شارع بوده است به سه دسته اصلی تقسیم می گردد: ۱ - ضروریات ۲ - احتیاجات ۳ - امور شایسته و پسندیده (امیال مشروع)

الف - مصالح ضروری - مصلحتهای ضروری از نظر اسلام، دراموری است که بی وجود آنها؛ آبادی جهان و بهبود و پیشرفت و سعادت جهانیان

در آئین اسلام هر فردی وظیفه دارد پاره ای از کارها را انجام دهد و پاره ای از کارها را انجام ندهد. در همه اموری که باید انجام دهد خیر و مصلحتی وجود دارد و در آنها که نباید انجام دهد فساد و زیانی نهفته است از این رو میتوان گفت هدف در تشریح احکام بدست آوردن مصالحی است که در آنها نهفته است و یادوری از یکرشته مفاسدی است که در پاره ای از امور وجود دارد.

کسانی که در امور و شؤون گوناگون زندگی به کاوش و پژوهش پرداخته اند، بخوبی دریافته اند که کمتر چیزی در جهان پیدا می شود که مشتمل بر خیر و مصلحت خالص یا شر و مفسده خالص باشد

۱ - اقتباس و ترجمه از مجموعه: الاجتهاد والتجدید فی التشریح الاسلامی که جمعی از استادان دانشگاه کشور جمهوری تونس مطالب آن را فراهم کرده اند و در دبیرستانها و دانشکده های آنجا بحث و تدریس می شود. نویسنده در تابستان سال ۱۳۵۰ که دربر کلی از شهرهای کالیفرنیا اقامت داشتم در کتابخانه دانشگاه آنجا بکتاب نامبرده برخورد و چون مسائلی که مورد پژوهش قرار گرفته بود سودمند بنظر رسید بسیاری از مقالات کتاب را بفارسی برگرداندم که از آن جمله همین مقاله است (ع. ش)

يك - آنچه موجب استمرار و بقاء زندگی می‌شود از قبیل: خوراك و پوشاك، و مسكن و نظایر اینها، و تنظیم احكام و قوانینی که موجب می‌شود این وسایل بطریق عادلانه در دسترس همه افراد قرار گیرد. دو - حمایت افراد انسان در برابر ناخوشیها و فقر و ناتوانیها و کوشش در بهداشت آنان.

به‌مین نظر: شرع، قتل نفس را حرام کرده است - مگر اینکه موجبات مشروع برای کشتن او فراهم آید - درباره قتل ناروا، خداوند آثارشوم و زبان - آور آن را در قرآن چنین بیان کرده است: من قتل نفساً بغير نفس او فساد فی الارض فکانما قتل الناس جميعاً ومن احيها فکانما احيا الناس جميعاً (۲) (اگر کسی انسانی را بکشد بدون آنکه فرد مقتول کسی را کشته یا در روی زمین فساد مرتکب شده باشد، بسان این است که همه مردم را کشته است. و اگر کسی انسانی را زنده کند (موجبات بقاء حیات کسی را فراهم سازد) مانند این است که همه مردم را احیاء نموده است)

اسلام بمنظور احترام و اهمیت جان و تن انسان قصاص را واجب کرده تا اگر کسی دیگری را عمداً بکشد یا به عضوی از بدن او آسیب رساند، بهمان اندازه کیفر شود آنجا که می‌فرماید: **ولکم فی القصاص حیاة یا اولی الاباب (۳)**

(- جانای مردم بدانید - قصاص مجرم - ان موجب حیات و زندگی برای شما است)

حفظ عقل - سومین مقصد شریعت، حفظ عقل است و آن بدین ترتیب انجام می‌یابد:

يك - رشد و پرورش دادن آن بسبب ورزش فکر و جلادادن آن از زنگارها و تیرگیها از راه توجه

تأمین نمی‌شود این امور پنج نوع است:

۱ - حفظ دین ۲ - حفظ نفس ۳ - حفظ عقل

۴ - حفظ نسب ۵ - حفظ مال

حفظ دین - در درجه اول مصالح ضروری و حفظ دین، قرارداد و حفظ دین از راه انجام دادن امور زیر صورت می‌گیرد:

يك - انجام یکرشته عبادات که موجب تقویت مبانی عقیدتی در دل می‌گردد.

دو - عمل با حکامی که دین واجب کرده است و خود داری از آنچه برای آنها کیفر و عقوبت معین شده است.

سه - پیروی کردن از دستوراتی که برای حفظ و حمایت پرچم اسلام و سلطه و شوکت آن مقرر شده است از قبیل فراهم آوردن افراد و تجهیزات و شرکت در جهاد.

علت اینکه «حفظ دین» در درجه اول اهمیت قرار دارد، آن است که دین ضامن سعادت بشر در این جهان و آن جهان است و عامل معنوی دین برای اینکه افراد و اجتماعات را بسعادت و نظم در زندگی هدایت کند از هر انگیزه و عامل دیگری مؤثرتر است. همین فرمانده باطنی است که افراد انسان را به کارهای خوب و راه راست رهبری می‌کند و از کارهای زشت و راههای نادرست باز می‌دارد. در زندگی خصوصی افراد و در زندگی اجتماعی هیچ عامل دیگر جای این راهنمای درونی را نمی‌گیرد.

حفظ نفس - دومین هدف اصلی شریعت اسلام حفظ وجود انسان و بزرگداشت نفس وی می‌باشد (۱) حفظ و بهداشت افراد انسان بدین گونه تحقق می‌یابد:

۱ - به پیروی از همین نظر، از يك فرد مسلمان در فقه اسلامی تعبیر به «نفس محترمه» شده است.

۲ - سوره مائده - آیه ۳۲ - ۳ - سوره بقره - آیه ۱۴۹

هم چنین تجاوز نکردن با اموال دیگران بهیچ نوعی. بهمین دلیل، شرع اسلام تلف کردن اموال یا اسراف در آن را حرام کرده است چنانکه دزدی و غصب اموال دیگران را نیز رواندا نسته و راهزنان را مانند جنگه کننده با خدا و پیغمبر خدا معرفی کرده است (۱)

***

ب - مصالح احتیاجی : در شریعت اسلام مصالح احتیاجی در مرتبه‌ی پایین‌تر از رتبه مصالح ضروری قرار داده شده است زیرا اگر یکی از مصالح ضروری از میان برود در واقع زیانی مستقیم به سعادت و پیشرفت و تکامل بشر وارد می‌شود در صورتیکه فقدان مصالح احتیاجی ممکن است موجب زحمت و مشقت فرد یا اجتماع گردد یا آشفتنگی یا اخلال نظم در زندگی پدیدار شود .

بنابراین مصالح احتیاجی بمنظور آسان کردن کارها یا برای تحقق یافتن مصالح ضروری بوجه بهتر مورد توجه قرار گرفته است درحقیقت این مصالح نیز پیرامون مصالح ضروری دور می‌زند و کاملاً با آن ارتباط دارد .

فی‌المثل حفظ دین ضروری است و آنچه احتیاجات بدن به آن بستگی دارد برای حفظ دین اجازه داده شده است مثلاً اجازه داده شده است که انسان در موارد خاصی بجای وضو تیمم کند و یا روزه خود را در مواقع معین افطار نماید و گاهی برای حفظ جان اجازه داده شده است از خوردن گوشت مردار یا نوشیدن شراب استفاده شود .

و از آنچه ارتباط بحفظ مال دارد ، برای آسان کردن دشواریها و رفع مشقت و مشکل از میان عامه مردم تشریح بیع سلم (پیش‌فروش) است. می‌دانیم در

دادن آن بکارهای خوب و خودداری از کارهای زشت تا در نتیجه اندیشه انسان بتواند میان حق و باطل و نیک و بد تمیز دهد و طرفداری جانب‌حق ملکوی گردد دو - مراقبت در بهداشت و سلامت آن و پیش - گیری از هر چیزی که موجب ناتوانی وضع گردد و باعث آشفتنگی او شود از این روش شرع اسلام استعمال مواد مخدر و مسکرات و معامله و ترویج آنها را حرام کرده است .

حفظ - نسب - حفظ نسب که چهارمین مقصد اصلی دین اسلام است بدین گونه انجام می‌یابد : یک - از راه اهتمام و مراقبت در بقاء نوع انسان، از این روش اسلام مردم را باز دواج درست و قانونی فرا خوانده و از هر عملی که منتهی بزین و فساد نسل گردد منع اکید کرده است .

دو - از راه دقت در حفظ انتساب فرزندان پیدران و مادران خود، باین جهت دین اسلام احکام زنا - شویی و فروع آن را مثلاً حمایت از کودکان را بر - پدران و مادران واجب کرده و پرداخت هزینه را بر اولیاء فرزندان، الزامی دانسته است و نیز مقاربت و آمیزش نامشروع را شدیداً تحریم کرده است .

حفظ مال - پنجمین مقصد اساسی شریعت، حفظ مال است زیرا پایه امور اجتماع و روابط مردم با یکدیگر بر روی مال و معاملات نهاده شده است راه درست رسیدن بدین مقصد بدین گونه است :

یک - کوشش افراد در بدست آوردن مال از راه مشروع که احکام و دستورات آن در نظام معاملات و بازرگانی اسلام بتفصیل در کتب فقه بیان شده است. دو - خودداری مسلمانان از هر نوع افراط و تفریط در اموال فرد یا اجتماع بدون غرض صحیح .

شود و سهل انگاری و بی اعتنائی نسبت به آنها سبب می شود که افراد و اجتماعات در وضعی ناپسند قرار گیرند و عقل سلیم آداب و رفتار چنان مردمی را نپسندد و در نتیجه به واسطه اینکه مصالح تحسینی در افراد و اجتماعات رسوخ نیافته باشد آن مردم فاقد بسیاری از کمالات و مزایای انسانی باشند .

بنابر این مصالح تحسینی از مصالح ضروری و احتیاجی در درجه پایین تر قرارداد ذری را بر اثر فقدان آن فسادى در عمران جهان یا بهم خوردن نظام آن یا از میان رفتن امنیت و آسایش یا وقوع مردم در مشکلات و دشواریها بوجود نخواهد آمد . از نمونه های مصالح تحسینی اهتمام افراد در پاکیزگی و تمیزی و رعایت آداب و سنن معاشرت و نظایر اینها است که ملت اسلام را چنانکه شایسته است نشان میدهد و موجب آن می شود که هر کس بدان گرایش پیدا کند و خود را بدان نسبت دهد...

بیع سلم هنگام معامله چیزی موجود نیست که تحویل مشتری داده شود و بر حسب قواعد فقهی اساس بیع به این است که فروشنده آنچه را در اختیار و ملک خود دارد بفروشد و از فروش آنچه موجود نیست خودداری نماید ولی چون بیشتر ذارعان پیش از آنکه محصول زراعت بدست آید نیاز پول پیدا میکنند و بر اثر تجربه معلوم شده است که چنین معامله ای میان مسلمانان زیان ندارد از اینرو بیع سلم مباح شده است . از اموری که متمم مصالح ضروریه است آزادی افراد در گفتار و رفتار است منتهای بشرط اینکه این آزادی زیانی با اجتماع نرساند بطور مسلم پیشرفت در امور علمی و اقتصادی و عمران شهرها بستگی با آزادی افراد تحت ضوابط خاصی دارد .

ج- مصالح تحسینی - مصالح تحسینی یا امور شایسته عبارت است از اموری که رعایت آنها موجب خوبی و پسندیدگی احوال افراد و اجتماعات می-

مقیه از صفحه ۷۵

در این نواحی برای کار رهسپار شهرهای بزرگ لهستان چون ورشو ، روکلاو ، دانسک ، گزروم شده اند دوباره به آغوش می کشند و آنها فرصتی پندامی کنند تا باشورهیجان در مراسم اعیاد رسمی دین خویش شرکت جسته و بعد از پایان مراسم با قلبی آکنده از سرور دوباره به شهرهای محل کار بازگردند (۱)

می نمایند . جای مردان با زنان در مساجد جدا است . سنگ قبر مسلمانان این نواحی را که به دوزبان لهستانی و عربی نوشته می شود روی قبور قرار می دهند . مراسم عید قربان و رمضان را با همان احساس و دقت سایر مسلمانان جهان برگزار می کنند . به هنگام فرارسیدن این اعیاد بزرگ اسلامی این دهکده ها بچه مسلمانان بومی را که پس از تحصیل

۱- این خبر را آقای «میر سیدالله شجاعی» از نشریه «پست و روش» LE COURRIER DE VARSOVIE

شماره (۵) ۱۹۷۲ ترجمه کرده و برای ما فرستاده اند .

بخواست خدا در شماره آینده تجزیه و تحلیل جامعی - از دیدگاه يك مسلمان - درباره حوادث اخیر خاورمیانه مطالعه خواهید کرد .

افسانه اسرائیل